

OCJENE I PRIKAZI

Brendan SIMMS, *The Unfinest Hour, Britain and the Destruction of Bosnia*, Allen Lane The Penguin Press, London 2001., xxiv str., 462 str.

Brendan Simms je engleski povjesničar, koji predaje na Sveučilištu Cambridge. U ovoj knjizi bavi se odnosom britanske politike prema ratu u Bosni i Hercegovini koji je trajao od 1992. do 1995. godine. Simms prikazuje odnos britanske vlade, ministarstva vanjskih poslova, vojske, parlamenta, medija i intelektualaca prema ratu u BiH.

Simms smatra da etničko čišćenje i zločini nad civilnim stanovništvom u BiH nisu bili posljedica rata, nego su Srbi vodili rat upravo zato da bi proveli etničko čišćenje nad nesrpskim narodima u BiH i tako ostvarili svoju etnički čistu državu - Republiku Srpsku. Simms drži da su bosanski Srbi, pomognuti od srbijanskog predsjednika Slobodana Miloševića, glavni krivci za rat u BiH. U manjoj mjeri smatra da su i bosansko-hercegovački Hrvati i Republika Hrvatska također odgovorni za podjelu BiH. Simmsove simpatije su na strani međunarodno priznate bosansko-hercegovačke vlade u Sarajevu. On smatra da je sarajevska vlada, iako je pretežno zastupala muslimane Bošnjake, ipak zadržala i višenacionalni karakter i da je uz nju tijekom cijelog rata bio i dio bosansko-hercegovačkih Hrvata i Srba.

Simms drži da je britanska vanjska politika najodgovornija za pasivnost zapadnog svijeta prema ratu u BiH. Po takvom djelovanju, smatra Simms, Britanci su puno odgovorniji i od Francuske i Rusije. Simms u svom opširnom istraživanju nije mogao koristiti dokumente britanske vlade, ministarstva vanjskih poslova i oružanih snaga, budući da su njihovi arhivi na dulji rok nedostupni istraživačima. Knjiga je najvećim dijelom zasnovana na tisku iz tog razdoblja i literaturi koja je posvećena toj temi.

Već tijekom druge polovice 1991. britanska politika se suprotstavljala eventualnoj akciji NATO saveza u Hrvatskoj, iako su i neki visoki dužnosnici toga saveza smatrali da se bez teškoća mogu uništiti snage JNA koje su opsjedale i napadale Dubrovnik. Takva politika je nastavljena i posebno naglašeno je vođena u BiH sve do pred kraja rata, u drugoj polovici 1995. godine. Srpski lobi bio je prisutan u britanskoj politici, u vladi, parlamentu, a i među novinarima i vojnim i političkim analitičarima. Ipak, kako naglašava Simms, to ne znači da je utjecaj srpskog lobija bio presudan u donošenju odluka britanske vlade. Simms smatra da se, kada je riječ o ratu u BiH, ne radi o moralnoj pogrešci i prosrpskoj pristranosti britanske politike, nego u prvom redu o katastrofalno pogrešnim procjenama svega onoga što se događalo u bivšoj Jugoslaviji i u BiH. Bilo bi pretjerano govoriti o teoriji zavjere po kojoj je britanska politika željela stvaranje "velike Srbije", niti se na britansku politiku treba isključivo karakterizirati kao protukatoličku, protumuslimansku i protunjemačku. Glavni razlog za takvu britansku politiku, smatra Simms, bilo je shvaćanje tadašnje britanske vlade o ograničenostima Velike Britanije kao čimbenika u međunarodnim odnosima, zbog čega se ona ne treba i ne smije miješati u rat u BiH, odnosno da je ta država od perifernog interesa za Britaniju i da se u tamošnji "građanski rat" ne treba uplitati, podjednako kao ni u sukobe u Angoli ili Kambodži. Kako bi se takva politika branila, često se koristilo opravdanje da je krivica svih zaračenih strana u BiH podjednaka. Takav argument se posebno koristio nakon izbijanja sukoba između Hrvatskog vijeća obrane i Armije BiH, koji su se posebno rasplamsali tijekom 1993. i početkom 1994. godine. Znakovito je da je Velika Britanija, u odnosu na druge europske države, primila izuzetno mali broj izbjeglica s područja BiH.

Glavni protagonisti ovakve britanske politike bili su britanski premijer John Major, ministar vanjskih poslova Douglas Hurd i lord David Owen, supredsjedatelj Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji. Margaret Thatcher, koja je prije Majora dug niz godina bila britanska premijerka, smatrala je da NATO mora intervenirati protiv srpske agresije u BiH i Hrvatskoj, budući da pasivnost može nepopravljivo ugroziti vjerodostojnost toga vojno-političkog saveza. Za takvu politiku ona je optužila ministra vanjskih poslova Douglasa Hurda, navodeći da se prema njemu i Neville Chamberlain (britanski premijer koji je prije Drugog svjetskog rata vodio politiku popuštanja Hitleru) doima kao "ratni huškač".

Nakon što je početkom 1992. došlo do izbijanja rata u BiH, britanske snage u sastavu UNPROFOR-a (Zaštitnih snaga UN-a) su upućene u tu zemlju kako bi osiguravale dopremu humanitarne pomoći. Osim te mjere, malo je učinjeno na zaustavljanju srpske agresije na bosansko-hercegovačke Muslimane i Hrvate. Sjedinjene Američke Države su u početku bile pasivne prema ratu u BiH, a neki dužnosnici administracije predsjednika Georgea Busha suprotstavljali su se vojnoj intervenciji protiv Srba. Ni budući predsjednik Clinton za vrijeme predizborne kampanje i na početku svoga prvog predsjedničkog mandata nije smatrao BiH središnjim problemom svoje vanjske politike. Ipak, u američkoj državnoj administraciji razvio se pristup "lift and strike", odnosno potreba ukidanja embarga na uvoz oružja za bosansko-hercegovačku vladu u Sarajevu. Tako bi se napadnuti mogli obraniti od srpske agresije, a zatim bi započeli i zračni napadi na bosanske Srbe. Britanci su se odlučno suprotstavljali ovim američkim planovima, naglašavajući da bi takav pristup samo ohrabrio Muslimane da nastave rat i odvratio ih od političkih pregovora, dok bi se Srbe, na čiju su kooperativnost britanski političari računali, nepotrebno antagoniziralo. Izbijanje sukoba između Muslimana i Hrvata samo je pojačalo britansku argumentaciju da se zapravo radi o ratu "svih protiv svijui". Do sredine 1993. Britanci su uspjeli uvjeriti Amerikance da se odustane od velike vojne intervencije protiv bosanskih Srba. Mnogi su smatrali da je pitanje BiH stvorilo raskol između Britanaca i Amerikanaca kakav nije postojao još od 1956., kada se Amerika usprotivila britansko-francuskoj intervenciji u Egiptu i njihovom zauzimanju Sueskog kanala. Neki su smatrali da je i jedinstvo samog NATO saveza zbog tog sukoba dovedeno u pitanje.

Iako su Britanci smatrali da zračni udari ne mogu pridonijeti završetku rata i da bi oni samo odvratili Srbe od pregovora, već tijekom 1993. i 1994. pokazalo se da je dovoljna i prijetnja zračnim napadima da bi Srbi barem privremeno odustali od svojih planova. Tijekom ljeta 1993. prijetnje zračnim napadima natjerale su Srbe da se povuku s Igmana kraj Sarajeva. Ista takva prijetnja početom 1994., nakon srpskog pokolja civila na sarajevskoj tržnici Markale, natjerala ih je da barem privremeno povuku svoje topništvo raspoređeno oko Sarajeva.

Iako se općenito smatra da se Rusija uvijek suprotstavljala oštrijoj politici prema Srbima, činjenica je da je Rusija puno puta služila kao alibi zapadnim zemljama da opravdaju vlastitu pasivnost, odnosno, u britanskom slučaju, da se blokira svaka djelotvornija akcija protiv bosanskih Srba. U ruskoj Dumi često se govorilo o potrebi pomoći "srpskoj braći", a podršku Srbima davali su pojedini živopisni ruski policari kao ultranacionalist Vladimir Žirinovski. Ipak, predsjednik Jeljcin i drugi visoki ruski dužnosnici bili su razočarani Srbima i njihovom tvrdoglavom i drskom politikom odbijanja međunarodnih ponuda za mirno rješenje. Osim toga, Jeljcin nije zaboravio da je Milošević pružao podršku dijelu sovjetskog vojno-političkog vrha koji je u kolovozu 1991. u Moskvi izvršio vojni udar u namjeri zaustavljanja raspada SSSR-a i komunističkog sustava.

Tijekom 1993. Britanci su uvjerali Ameriku da se odustane od politike "lift and strike". Ipak, tijekom 1994. Amerikanci su ipak potaknuli stvaranje Kontakte skupine (s predstavnicima SAD, Rusije, Velike Britanije, Francuske i Njemačke), koja je inicirala i novi mirovni plan za BiH, koji je predviđao da 49% teritorija pripadne Srbima, a ostatak novoosnovanoj hrvatsko-muslimanskoj Federaciji BiH, koja je pod američkim pokroviteljstvom osnovana nakon prekida hrvatsko-muslimanskih sukoba. Upravo su Amerikanci svojom diplomatskom aktivnošću najviše pridonijeli prestanku sukoba Hrvata i Muslimana, ali to ipak nije spriječilo Britance da pokušaju pripisati zasluge za to primirje svojim snagama u sastavu UNPROFOR-a. Osim diplomatskih aktivnosti, Amerikanci su počeli pružati i vojnu pomoć Hrvatskoj, a istovremeno su se širile vijesti o američkoj (prešutnoj) podršci kršenja embarga na uvoz oružja u BiH. U to vrijeme UNPROFOR je smatrao "javnom tajnom" da američki zrakoplovi na tuzlanski aerodrom dopremaju naoružanje za Armiju BiH. Simms ipak navodi da ne raspolaže točnim podacima koji bi ove glasine i potvrdili.

Bitan čimbenik britanske politike bio je i lord David Owen, supredsjedatelj Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji. Iako je Owen u svojim prvim izjavama bio izraziti pobornik zaustavljanja srpske agresije u BiH, kasnije je uporno vodio upravo suprotnu politiku. Owen je zajedno s Cyrusom Vancom predložio mirovni plan za BiH, koji je posebno aktualan bio tijekom prve polovice 1993. godine. Simms smatra da je Vance-Owenov mirovni plan za BiH, koji je *de facto* podijelio BiH na srpski, hrvatski i muslimanski dio, uvelike pridonio i širenju hrvatsko-muslimanskog sukoba. Iako su napetosti i sukobi između Muslimana i Hrvata postojali i prije, odnosno tijekom 1992., Simms smatra da je upravo Vance-Owenov plan dao poticaj širenju tog sukoba, jer je HVO pokušao uspostaviti svoju vlast u područjima koja su prema mirovnom planu trebala pripasti hrvatskom dijelu BiH. Prema nekim izvorima iz tog razdoblja, u šali se govorilo da "HVO" zapravo znači "Hvala Vance-Owen!". Simms ipak smatra da su neutemeljene hipoteze, po kojima je britanska obavještajna služba potaknula hrvatsko-muslimanski rat. Vance-Owenov plan je ipak propao, a Simms smatra da su tako propale i Owenove osobne ambicije za dobivanje Nobelove nagrade za mir. Owen je za propast svoga plana posebno optuživao američku diplomaciju. Činjenica je da su za propast tog plana najviše odgovorni bili upravo bosanski Srbi. Njihov vođa, Radovan Karadžić, prvobitno je prihvatio plan tijekom pregovora u Ateni, ali je kasnije skupština bosanskih Srba na Palama taj plan ipak odbila. No, sve da je Vance-Owenov plan i bio prihvaćen, Simms smatra da bi on bio teško provediv, odnosno da se mogao postići i puno kvalitetniji mirovni ugovor. Owen je srpskog generala Ratka Mladića, zapovjednika vojske Republike Srpske, smatrao dobrim vojskovođom, a pomogao je i političkoj promociji Fikreta Abdića, muslimanskog vođe iz zapadne Bosne koji se pobunio protiv vlade u Sarajevu. Owen je stalno računao na Miloševića, smatrajući ga nezaobilaznim čimbenikom bez kojega se ne može postići mirno rješenje. Simms zaključuje da Owen nije shvatio da je Milošević, koji je pokrenuo srpski osvajački rat u Hrvatskoj i BiH, bio dio problema, a ne dio rješenja za sukobe na području bivše Jugoslavije.

Simms se opširno bavi britanskim časnicima i vojnicima koji su u sastavu snaga UN-a tijekom rata boravili u BiH. Simms posebno analizira postupke britanskog generala Michaela Rosea, koji je tijekom 1993. obnašao dužnost zapovjednika snaga UNPROFOR-a u BiH. Simms zaključuje da su britanski časnici, a posebno Rose, u potpunosti povlađivali službenoj britanskoj politici. General Rose se suprotstavljao zračnim napadima na bosanske Srbe, a Amerikance je optuživao da nemaju svojih vojnika u BiH, dok se istovremeno zalažu za zračne napade nakon kojih bi Srbi mogli

ugroziti britanske vojnike u sastavu UN-a. Umjesto napada na Srbe, Rose je, zajedno s dužnosnikom UN-a Viktorom Andrejevom, razmišljao o zračnim napadima na HVO, koji se tada nalazio u sukobu s Armijom BiH. Rose je smatra da bi tako na neizravan način poslao "poruku" generalu Mladiću, da NATO nije pristran u pogledu korištenja sile. Simms zaključuje da je ovakvo razmišljanje generala Rosea bilo potpuno pogrešno, jer bi Srbi došli do potpuno drukčijeg zaključka - NATO je spreman intervenirati protiv Hrvata, a ne protiv Srba, glavnih krivaca za rat u BiH. Ipak, ovi planovi generala Rosea i Andrejeva se nikada nisu ostvarili. Početkom 1994. Rose je pokazao veliku popustljivost prema Srbima kada se radilo o njihovoj opsadi Sarajeva. Umjesto da pokaže oštrinu prema Srbima, Rose je u listopadu 1994. naredio izvođenje akcije UNPROFOR-a koji je upotrijebio i silu kako bi neke položaje oko Sarajeva očistio od pripadnika Armije BiH. Kada je početkom travnja 1994. započeo veliki srpski napad na opkoljenu muslimansku enklavu u Goraždu, Rose je namjerno umanjivao opseg srpskog napada. Optuživao je Muslimane da se namjerno povlače pred Srbima, kako bi natjerali NATO da intervenira na njihovoj strani, a jednako malu brigu pokazao je prema pripadnicima britanskih specijalnih postrojbi SAS (*Special Air Service*) koji su se nalazila u Goraždu. Pripadnici SAS-a bili su u Goraždu kako bi pomogli navođenje zračnih napada na Srbe, ali kada su Srbi počeli napadati, Rose je savjetovao britanskim specijalcima da se ne upliću, pokušavajući umanjiti izvješća SAS-a iz Goražda o dramatičnom stanju uzrokovanom srpskim napadima. Konačno je došlo do ultimatumu NATO saveza Srbima, zbog kojih su oni obustavili napade na Goražde, ali zasluge UNPROFOR-a za prestanak napada bile su vrlo male.

U objašnjavanju rata u BiH britanski časnici su podlijegali različitim iskrivljenim i netočnim informacija i predrasudama. U britanskoj vojsci je vladala određena nakhlonost ili poštovanje prema Srbima, koje su smatrali "boljom vojskom" (od HVO-a ili Armije BiH). Događaji iz Drugog svjetskog rata su objašnjavani kao borba Srba na strani zapadnih saveznika, dok su Hrvati i Muslimani bili saveznici Hitlera. Pripadnicima britanske vojske koji su slani u BiH nikada nisu bile dostupne kvalitetne informacije o povijesti tog područja i uzrocima rata. Umjesto toga na raspolaganju su bile poluistine i različite dezinformacije. Po tom pitanju analitičke službe britanske vojske i vlade pokazale su se dobrim dijelom nesposobne. Osim prisutnosti prosrpskih stavova, drugi rašireni stav među britanskim vojnicima bilo je pojednostavljeno izjednačavanje svih sukobljenih strana, pri čemu su se davala objašnjenja da su "svi oni ionako isti i da se mogu klati dokle god hoće", odnosno da u ratu u BiH uopće nema istine, nego samo različite percepcije onoga što se događa. Na sukobljene strane se gledalo kao na primitivna plemena. Isto tako Britanci su često uspoređivali BiH s dugotrajnim sukobima u Sjevernoj Irskoj ili na Cipru. Tako se stvorila slika da se ništa konkretno ne može postići, jer takvi sukobi mogu trajati gotovo neograničeno dugo. Brojni britanski vojnici su uglavnom boravili u srednjoj Bosni osiguravajući dopremu humanitarne pomoći koja je u BiH stizala preko Hrvatske. Zato mnogi od njih nikada i nisu sreli bosanske Srbe, jer su se uglavnom zadržavali na područjima pod kontrolom HVO-a i Armije BiH. Budući da su tijekom 1993. i početkom 1994. na tom području izbili hrvatsko-muslimanski sukobi, brojni britanski vojnici nikada i nisu mogli shvatiti da su glavni krivci i počinitelji najvećeg broja zločina bosanski Srbi. Brojni britanski časnici, koji su radili kao tumači, bili su srpskog podrijetla. I dok su odnosi UNPROFOR-a i predstavnika vlade u Sarajevu najčešće bili formalni i službeni, predstavnici UN-a su na Palama, "prijestolnici" Republike Srpske, često uživali srdačno gostoprimstvo bosanskih Srba.

Za odluke političare često su vrlo važna bila mišljenja različitih vojnih i političkih stručnjaka i analitičara. Simms pokazuje da su predviđanja i pogledi na stanje u BiH britanskih obrambenih stručnjaka najčešće bili pogrešni. Dobar je primjer Johna Zametice, kojeg je britanska vojska početkom rata u BiH zaposlila kao "nezavisnog stručnjaka" za pitanje sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Kasnije je John postao Jovan Zametica i pojavljivao se kao savjetnik Radovana Karadžića! Većina britanskih vojnih stručnjaka je smatrala da je zapadna vojna intervencija u BiH, koja bi zaustavila Srbe, potpuno neostvariva bez korištenja ogromnih snaga (neki su spominjali i pola milijuna vojnika). Stručnjaci su smatrali da su Srbi spremni za partizansko ratovanje i da bi svaka kopnena intervencija NATO-a doživjela žestoki srpski otpor. Pri tome su svi naglašavali istaknutu vojničku prošlost, hrabrost i izdržljivost srpskog naroda, pozivajući se na primjere iz Prvog i Drugog svjetskog rata. Zračni udari bez kopnene intervencije bi također bili neuspješni, jer su se i Nijemci u Italiji od 1943. do 1945. opirali savezničkim napadima, iako su bili podvrgnuti razarajućim savezničkim bombardiranjima. Konačno, smatrali su brojni stručnjaci, sukob u BiH je potpuno nejasan, plemenski sukob, rat u kojem ne ratuju vojske nego civili i u kojem glavnu ulogu imaju različiti samoproglašeni vojni zapovjednici. Ukratko, radi se o sukobu u kojem se vrlo malo može postići stranom vojnom intervencijom. Slično su razmišljali i britanski diplomati u Beogradu. Ne postoji teorija zavjere po kojoj je Britanija željela uspostavu "Velike Srbije". No, točno je da je Velika Britanija željela dogovor o uspostavi mira na području bivše Jugoslavije, pri čemu je mislila da je "jaka" Srbija neophodan čimbenik koji će omogućiti uspostavu mira. Britanski diplomati nisu shvaćali da je upravo Milošević glavni čimbenik i stvaralac nestabilnosti na tom području. Umirovljeni britanski diplomat Reginald Hibbert je u jednom spisu objasnio da su u prošlosti, prije raspada Jugoslavije, britanski diplomati "poznavali Beograd, slabo poznavali Zagreb, nisu znali skoro ništa o Sarajevu, a nikada nisu čuli za Prištinu". U tom kontekstu, nastavlja Hibbert, ne iznenađuje da je u Londonu postojalo opće prihvaćeno uvjerenje da Jugoslavija, a u Jugoslaviji Srbija, predstavljaju ključ stabilnosti (odnosno *status quo ante*) na Balkanu.

Što se tiče britanskog parlamenta, on se pokazao vrlo vjeran vladi premijera Johna Majora u smislu što veće pasivnosti kada je riječ o ratu u BiH. U britanskom parlamentu postojao je i srpski lobi, ali najveći dio poslanika, kako u donjem tako i u gornjem domu parlamenta, smatrao je da se BiH uglavnom ne tiče neposrednih britanskih interesa. I u parlamentu su se mogle čuti potpuno neutemeljene tvrdnje da su Srbi izuzetno hrabri ratnici i tradicionalni britanski saveznici iz oba svjetska rata. Za razliku od toga, Hrvatska je u parlamentu imala puno manje saveznika. Pojedini parlamentarci su pitali nije li Hrvatska bila na strani Hitlera u Drugom svjetskom ratu, a Njemačka je optuživana što je "preuranjeno" priznala nezavisnost Slovenije, Hrvatske i BiH. Hrvatski predsjednik Tuđman bio je posebno neomiljen. Prisustvo Tuđmana na londonskoj proslavi 50. godišnjice pobjede nad fašizmom, smatran je od nekih britanskih političara posebno ironičnim. Tako je član liberalnih demokrata Paddy Ashdown u svom dnevniku zapisao da je netko u britanskom ministarstvu vanjskih poslova imao dobar smisao za humor kada je pozvao Tuđmana na tu proslavu, jer on nije bio na istoj strani na kojoj je bila i Velika Britanija u Drugom svjetskom ratu. Simms smatra da je Ashdown ipak napravio šalu na svoj račun, jer se Tuđman borio u partizanima, dok se to isto ne bi moglo reći za dio drugih tadašnjih vođa zapadnoeuropskih država, kao npr. za francuskog predsjednika François Mitterranda. Sveopća nezainteresiranost za stanje u BiH, ili odbijanje američke politike skidanja embarga na uvoz oružja i zračnih napada na bosanske Srbe, bila je u tom razdoblju karakteristika vladajuće konzervativne stranke, ali isto tako i oporbenih laburista.

Britanski tisak imao je nekoliko vrlo dobrih novinara koji su izvještavali iz BiH, a neke novine su tijekom cijelog rata podupirale bosansku vladu u Sarajevu. Ipak, i britanski tisak je bio podložan predrasudama i zaključcima o ratu u BiH, koji će se konačno pokazati pogrešnima. Simms smatra da su britanski intelektualci u potpunosti zakazali u vezi s ratom u BiH. Dok su "desni" intelektualci odbijali biti žrtve političke korektnosti zbog koje bi morali reagirati na rat u BiH, "lijevi" su likovali jer se raspao novi svjetski poredak pod američkom dominacijom, uspostavljen nakon raspada komunističkog bloka i američke pobjede nad Irakom u Kuvajtu. Lijevi intelektualci su također smatrali da bi eventualna intervencija NATO saveza u BiH predstavljala nepotrebno korištenje sile.

Krajem 1994. i početkom 1995., nakon nekih manjih udara NATO zrakoplovstva na Srbe, oni su zarobili veći broj pripadnika UNPROFOR-a i uzeli ih kao taoce. Vjerodostojnost NATO saveza opet je bila dovedena u pitanje. Bivše članice istočnog bloka, koje su se nadale integraciji u euroatlantski sustav sigurnosti NATO saveza, više nisu bile sigurne da će im taj savez u slučaju neke buduće krize moći pružiti bilo kakvu podršku i zaštitu. Ipak, britanska politika i dalje nije bila u stanju ponuditi rješenja za krizu u BiH, smatrajući da taj sukob može trajati desetljećima bez ikakvog rješenja. Ipak, u tom razdoblju glavnu ulogu u rješenju krize preuzela je američka diplomacija. I novi zapovjednik UNPROFOR-a, britanski general Rupert Smith, pokazao se puno sposobnijim od svoga prethodnika, generala Rosea, jer ga nije bilo strah suprotstaviti se Srbima. Sve snage UNPROFOR-a su povučene na relativno sigurno područje Federacije BiH, kako ih Srbi više ne bi mogli uzeti za taoce ili napadati. Britanske snage su povučene i iz Goražda i odlučeno je da tu enklavu brani Armija BiH i zrakoplovstvo NATO saveza. Nakon novog srpskog napada na civile u Sarajevu, krajem kolovoza 1995., konačno je počela operacije *Deliberate force*. NATO je pokrenuo snažne zračne udare na Srbe. U napade na srpske položaje oko Sarajeva su se uključile i kopnene snage NATO saveza, koje su poslane da bi zaštitile UNPROFOR, takozvane snage za brzi odgovor (*Rapid Reaction Force, RRF*). Istovremeno su snage Hrvatske vojske, HVO-a i Armije BiH započele napad na srpska područja u zapadnoj Bosni i ubrzo su Srbi bili potisnuti sve do Banja Luke. Višegodišnja argumentacija različitih britanskih političara, visokih vojnih časnika i vojnih stručnjaka pokazala se potpuno pogrešnom. Zračni udari bili su izuzetno uspješni, a Srbi, koje su mnogi smatrali fanatično upornim i ustrajnim, doživjeli su takve poraze da su konačno prihvatili mirovni plan, kojim im je pripalo 49% područja BiH.

Glavu ulogu u diplomatskim pregovorima za završetak rata u BiH preuzeo je američki predstavnik Richard Holbrooke. I Milošević je prihvatio Amerikance kao najvažnijeg čimbenika mirovnih pregovora. Tako su Britanci, koji su cijelo vrijeme rata pokušavali afirmirati Miloševića kao nezaobilazni čimbenik u rješavanju krize, konačno ostali kratkih rukava. Iako se činilo da bi hrvatsko-muslimanske snage mogle osloboditi i cijelu teritoriju BiH i da bi se Srbima mogao diktirati bezuvjetan mirovni ugovor, i Amerikanci su u konačnici pristali na kompromisni mir za kakvog su se zalagali i Britanci. U sljedećim godinama Amerikanci su prihvatili Miloševića kao nezaobilaznog čimbenika stabilnosti na području bivše Jugoslavije, što će trajati sve do izbijanja sukoba na Kosovu. Tako su Britanci sa zadovoljstvom zaključili da je njihova politika ipak jedina ispravna i da su je i Amerikanci morali prihvatiti. Ipak, nova laburistička vlada Tonyja Blaira pokazala se izrazito kooperativna kada je došlo do intervencije NATO saveza na Kosovu. Simms smatra da je ta akcija, usprkos određenih slabosti u provođenju i krajnjim rezultatima, ipak bila uspješna, ponajviše zato jer je spriječeno etničko čišćenje albanskog stanovništva s Kosova. U tom smislu

reagiranje međunarodne zajednice na Kosovu bilo je puno uspješnije od onoga u BiH.

Simms zaključuje da vojnicima i političarima nije lako donositi zaključke i procijenjivati kako će se događaji točno odvijati u budućnosti. Ipak, rat u BiH je pokazao da su razne usporedbe s Drugim svjetskim ratom ili ratom u Vijetnamu bile potpuno pogrešne. Smatralo se da će se Srbi boriti "do posljednjeg", ali čim su se 1995. našli pod kopnenim udarima hrvatskih i muslimanskih snaga i zračnim udarima NATO saveza, oni su vrlo brzo pristali na mir. BiH se nije pretvorila u drugi Vijetnam, a Srbi nisu postali novi Vijetkong, što su brojni analitičari predviđali. Simms zaključuje da analitičari ne mogu točno predvidjeti budući tijek događaja, ali oni isto tako ne smiju koristiti paralele s događajima iz prethodnih ratova i sukoba. Takav način zaključivanja se, barem što se tiče rata u BiH, pokazao potpuno pogrešnim.

Nikica BARIĆ

Charles R. SHRADER, *The Muslim – Croat Civil War in Central Bosnia – A Military History, 1992-1994*, Texas A&M University Press College Station, 2003., xxi, 223 str.

Danas se u Hrvatskoj nerijetko može čuti da su hrvatski predsjednik Franjo Tuđman i srbijanski predsjednik Slobodan Milošević uredno "dogovorili" podjelu Bosne i Hercegovine, i da je rat u toj zemlji od 1992. do 1995. bio srpska i hrvatska agresija i etničko čišćenje bosansko-hercegovačkih Muslimana. Ova knjiga američkog vojnog povjesničara Charlesa R. Shrada uvjerljivo pokazuje da je povijest posljednjeg rata u Bosni i Hercegovini ipak puno složenija i da u ocjeni tog sukoba treba biti puno oprezniji.

Pozorni čitatelj će u svakom slučaju u ovoj knjizi naići na određeni broj faktografskih pogrešaka. Npr. u uvodnom dijelu, u kojem autor daje kratki pregled povijesti područja bivše Jugoslavije, autor na str. 8. pogrešno navodi da je Stranka prava Ante Starčevića osnovana 1880., umjesto 1861. godine. Na str. 9. pogrešno navodi da je Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca proglašeno 4. prosinca 1918., umjesto 1. prosinca 1918. Sigurno određeni broj sličnih pogrešaka postoji i kasnije u knjizi. Ipak, ako se uzme u obzir složenost odnosa u Bosni i Hercegovini tijekom posljednjeg rata, onda se mora zaključiti da autor nije bio površan, nego je u svoj znanstveni rad i istraživanje uložio znatan trud kako bi prikazao hrvatsko-muslimanski sukob u središnjoj Bosni u razdoblju od 1992. do početka 1994. godine.

U izradi knjige autor je koristio brojna izdanja američkih i britanskih instituta za strateška i vojna istraživanja, zatim publikacije američke i britanske vojske, kao i snaga UN-a o ratu u Bosni i Hercegovini. Također je koristio sjećanja visokih časnika Armije Bosne i Hercegovine, generala Mehmeda Alagića i Sefera Halilovića. Ipak, glavni izvor u izradi knjige bila su svjedočenja i dokazni materijali (uglavnom dokumenti Hrvatskog vijeća obrane) koji su korišteni od 1998. do 2001. tijekom suđenja Tihomiru Blaškiću, Dariju Kordiću i Mariju Čerkezu na Međunarodnom sudu za ratne zločine na području bivše Jugoslavije u Haagu. Ovoj trojici bosanskih Hrvata suđeno je za ratne zločine nad muslimanskim stanovništvom tijekom hrvatsko-muslimanskog sukoba. Autor je kao stručni savjetnik za vojna pitanja bio uključen u to

suđenje, ali kako je i sam izjavio u jednom intervjuu za hrvatski tisak: "Cilj moje knjige se ne ogleda u pukom oslobađanju odgovornosti Blaškića ili bilo koga drugoga. Njome sam želio samo pokušati utvrditi što se stvarno dogodilo u Lašvanskoj dolini od 1992. do 1994. godine".

Nakon uvodnog dijela, knjiga je podijeljena na 11 poglavlja i zaključak. Nakon toga slijede tri priloga (ustroj Operativne zone HVO-a Središnja Bosna, ustroj 3. korpusa Armije BiH i prilog o tehničkim karakteristikama određenih oružja koja su se koristila u ratu u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.). Nakon toga slijede bilješke, popis korištenih kratica, kratak osvrt na korištene izvore i literaturu i kazalo koje sadrži osobna imena, zemljopisne nazive i pojmove.

U prvom poglavlju (*The Operational Milieu*, str. 5.-20.) nalazi se kratak prikaz povijesti Bosne i Hercegovine, odnosno područja bivše Jugoslavije. Kratko su prikazani događaji iz Drugog svjetskog rata i postojanje i slom socijalističke Jugoslavije, kao i rat u Hrvatskoj (1991.-1995.). Nakon toga prikazane su zemljopisne karakteristike područja središnje Bosne, sastav stanovništva, raspored prometnica, kao i pogoni vojne industrije na tom području. Upravo će namjera Muslimana da preuzmu nadzor nad tim pogonima biti i jedan od bitnih ciljeva ofenzive Armije BiH u središnjoj Bosni tijekom 1993. godine. Zanimljiva je autorova usporedba Lašvanske doline, koju će tijekom sukoba s Armijom BiH držati Hrvati, s francuskim položajem u Dien Bien Phuu 1954. godine. Francuske snage bile su opkoljene brojnijim snagama Vietminha (prokomunističkog "Saveza nezavisnosti), koje su nadzirale okolne uzvišene položaje. Isto tako se i HVO našao okružen brojnijim snagama Armije BiH koje su držale brda uokolo Lašvanske doline. Razlika je u tome što Francuzi, za razliku od Hrvata, nisu branili svoje domove i obitelji. Neuspjeh Francuza da potisnu snage Vietminha s okolnih dominantnih položaja na kraju je doveo do njihove predaje. Zato autor smatra da se ne može kriviti Hrvate koji su poduzeli ofenzivne akcije kako bi ovladali nekim dominantnim položajima i tako onemogućili Muslimanima da izvrše još čvršći pritisak na Lašvansku dolinu.

U drugom poglavlju ("Organization of the Opposing Forces", str. 21.-39.) autor daje osnovne podatke o osnutku, ustroju i djelovanju Hrvatskog vijeća obrane i Armije Republike Bosne i Hercegovine. U ovom poglavlju nalazi se i više tabličnih prikaza koji prikazuju ustroj postrojbi i zapovjedništava ovih dviju vojnih organizacija. Autor naglašava da su i HVO i Armija BiH nastali na brzinu, kao mjera obrane bosansko-hercegovačkih Muslimana i Hrvata od agresije puno jačih srpskih postrojbi. To je ovim organizacijama nametnulo brojne probleme. HVO i Armija BiH nisu imale vremena ni uvjeta da provedu dobru organizaciju, izobrazbu i uspostave kvalitetan sustav zapovjedanja, nadzora i veze. Autor također zaključuje da je Armija BiH na području središnje Bosne imala znatnu premoć u ljudstvu u odnosu na tamošnje postrojbe HVO-a.

U trećem poglavlju ("Command, Control, and Communications", str. 41.-56.) autor stavlja poseban naglasak na čimbenik zapovjedanja, nadzora i veza u postrojbama HVO-a i Armije BiH u središnjoj Bosni. Njegov je zaključak da niti jedna od te dvije vojne organizacije nije ovladala tim čimbenikom. Na obje strane bilo je miješanja civilnih vlasti i političkih dužnosnika u vojne poslove. Autor smatra da su pojedine vojne postrojbe na obje strane izmicale stvarnom nadzoru svojih nadređenih zapovjedništava. Tako je Zapovjedništvo Operativne zone HVO-a Središnje Bosne imalo ograničenu mogućnost zapovjedanja i nadzora nad postrojbama posebne namjene i vojne policije. Slično je bilo i u 3. korpusu Armije BiH i njegovu odnosu prema različitim muslimanskim vojnim i paravojnim postrojbama, kao i dobrovoljci-

ma koji su u Bosnu stigli iz različitih arapskih i muslimanskih zemalja (muđzahedini). Pojedine naoružane skupine, kako hrvatske tako i muslimanske, zapravo su se dobrim dijelom bavile kriminalnim djelatnostima, posebno presretanjem i pljačkom humanitarnih konvoja koji su prolazili tim područjem. Kasnije su za ove akcije okrivljavani ili HVO ili Armija BiH, iako one u stvarnosti nisu imale nadzora nad takvim paravojnim i kriminalnim skupinama. Na ovom mjestu autor razmatra i navodnu izravnu uključenost Hrvatske vojske u sukobima u središnjoj Bosni. HVO je nepobitno imao potporu Republike Hrvatske, ali, kako navodi autor, snage UN-a i promatrači Europske zajednice "bili su skloni vidjeti pripadnika Hrvatske vojske u svakom streljačkom zaklonu i tenkovski bataljun HV-a iza svakog zavoja ceste" (str. 50.). Zapravo su ovakve tvrdnje bile zasnovane na "smiješno mršavim" dokazima. Uglavnom je glasine o prisutnosti postrojbi HV-a širila muslimanska strana. Autor se pita – što zapravo predstavlja dokaz o intervenciji Hrvatske vojske u hrvatsko-muslimanski sukob? Ako je riječ o pripadnicima HVO-a koji su prethodno sudjelovali u ratu u Hrvatskoj i zato nosili oznake HV-a, onda se zbilja može reći da je došlo do takve intervencije, ali ako se govori o sudjelovanju cijelih brigada HV-a sa svim ljudstvom, naoružanjem i vozilima, onda je očito da do takve intervencije nikada nije došlo. Kao još jedan od čimbenika na području središnje Bosne treba spomenuti i djelovanje britanskih postrojbi u sastavu Zaštitnih snaga UN-a (UNPROFOR). Zapovjednici HVO-a uvijek su se ogorčeno žalili da su pripadnici UNPROFOR-a naklonjeniji Muslimanima i da im na različite načine pomažu. Ipak, kako navodi autor, pristranost prema Muslimanima bila je puno izraženija u promatračkim skupinama Europske zajednice, koje su također bile nazočne na tom području.

U četvrtom poglavlju ("Training, Doctrine and Logistics", str. 57.-64) autor razmatra sustav izobrazbe, taktiku i opskrbu i naoružanje HVO-a i Armije BiH. Zaključuje da su obje strane u ovom pogledu imale raznih problema i da nije bila riječ o dobro organiziranim vojskama. U vezi s opskrbom naoružanjem smatra da je Armija BiH dobrim dijelom dobivala oružje preko Hrvatske, što je u svakom slučaju kontradiktorno s tvrdnjom da su Hrvatska i bosansko-hercegovački Hrvati željeli sklopiti dogovor sa Srbima o podjeli BiH na štetu Muslimana. Iako je HVO ukupno bio bolje naoružan, na području središnje Bosne Armija BiH je imala prednost u teškom naoružanju, topništvu i tenkovima.

U petom poglavlju ("Prelude to Civil War in Central Bosnia", str. 65.-72.) autor daje svoje mišljenje o uzrocima hrvatsko-muslimanskog sukoba u središnjoj Bosni. On smatra da je pad grada Jajca u srpske ruke krajem listopada 1992. bio bitan čimbenik koji će dovesti do kasnijih sukoba. Veliki broj muslimanskih izbjeglica iz toga grada stigao je na područje središnje Bosne, čime je promijenjen nacionalni sastav stanovništva na tom području. Brojne vojno sposobne muslimanske izbjeglice uključene su u nove postrojbe Armije BiH. U tom razdoblju Hrvati i Muslimani su surađivali u zajedničkoj obrani od Srba, ali je već dolazilo i do prvih nesuglasica oko nadzora nad tim područjem. Autor smatra da je u tom razdoblju definitivno postojao plan muslimanskog državnog i vojnog vodstva da strateškom ofenzivom osigura svoj nadzor nad područjem središnje Bosne. Tu je trebalo osigurati prostor za brojne muslimanske izbjeglice, preuzeti nadzor nad tamošnjom vojnom industrijom i osigurati što više područja koje će u budućem rješenju i okončanju sukoba ostati pod nadzorom Muslimana. Budući da je do prve faze muslimanske ofenzive došlo u siječnju 1993., autor zaključuje da je strateški plan o napadu na Hrvate u središnjoj Bosni morao biti načinjen i dogovoren ne kasnije od 1. studenog 1992., što znači da je zapovjedništvo Armije BiH na takvim planovima radilo i prije pada Jajca. Iz toga proi-

zlazi da su Muslimani već u ljeto i jesen 1992. pripremali napad na Hrvate, a konačna odluka je najvjerojatnije donesena nakon što su Srbi zauzeli Jajce. Budući da su Hrvati u Lašvanskoj dolini bili brojčano slabiji od Armije BiH i da su njihove veze s drugim hrvatskim područjima bile slabe i bilo ih je moguće lako ugroziti, onda je očito da HVO na tom području nije ni razmišljao o strateškom napadu na Armiju BiH u cilju širenja područja pod hrvatskim nadzorom.

U idućih pet poglavlja autor kronološki prati tijek ofenzive Armije BiH na hrvatska područja u središnjoj Bosni. U šestom poglavlju ("The ABiH Probing Attack, January, 1993", str. 73.-82.) prati se prvi dio muslimanske ofenzive, čiji je cilj bio i odsijecanje hrvatskih područja središnje Bosne od drugih dijelova Hrvatske zajednice Hercegovina. Zato je i došlo do napada Armije BiH na Gornji Vakuf, kako bi se presjekla komunikacija između Hercegovine i Novog Travnika. U tom razdoblju i Operativna zona HVO-a Središnja Bosna je taj napad smatrala lokalnom akcijom. No, danas je očito da je bila riječ o početku muslimanske strateške ofenzive. Moguće je da je Armija BiH ovom akcijom željela isprovocirati HVO i natjerati ga na akciju, kako bi time dobila dokaz o "perfidnosti" Hrvata i time dobila povoda za vlastitu ofenzivu. Nakon ovih sukoba, tijekom veljače i ožujka 1993. između Hrvata i Muslimana uspostavljeno je nestabilno i napeto primirje.

U sedmom ("The ABiH Main Attack, April, 1993 – The Vitez area", str. 83.-100.) i osmom poglavlju ("The ABiH Main Attack, April, 1993 – Busovaca, Kiseljak, Zenica and Elsewhere", str. 101.-122.) razmatra se opća ofenziva Armije BiH koja je počela u travnju 1993. i događala se na području Viteza, Busovače, Kiseljaka i drugdje, dok su Hrvati istovremeno potpuno eliminirani i potisnuti iz Zenice. Kao još jedan dokaz za ofenzivne namjere Armije BiH, autor navodi da je ona neposredno pred opći početak ofenzive izvela cijeli niz akcija u stilu sovjetskih postrojbi posebne namjene (Spetsnaz), kao što su otmice i ubojstva časnika HVO-a, a u cilju obezglavlivanja protivnika.

U sklopu ovih događaja došlo je do stradavanja muslimanskih civila u selu Ahmići, što će kasnije dovesti i do podizanja optužnica protiv Hrvata na Haaškom tribunalu. Autor navodi da hrvatski napad na Ahmiće nije bio smišljena akcija "etničkog čišćenja" Muslimana, odnosno napad na nenaoružane civile. Zapravo su u tom selu bili pripadnici muslimanskih postrojbi i selo je bilo posve legitiman cilj hrvatske vojne akcije. Ahmići se nalaze nedaleko od Viteza, na dominantnom položaju koji nadgleda cestu Travnik-Busovača. Muslimani u Ahmićima bili su u idealnom položaju da nadgledaju tu cestu upravo na području koje je predstavljalo jedno od najjužih dijelova Lašvanske doline koja je bila u rukama Hrvata. U tom smislu, zaključuje autor, hrvatski napad predstavljao je uspješnu aktivnu obranu, odnosno onemogućavanje Muslimana da zauzmu pogodne položaje za daljnje napade na Hrvate. Usprkos određenim uspjesima, autor zaključuje da muslimanska ofenziva u travnju 1993. nije ostvarila svoje ciljeve. Uspješna aktivna obrana HVO-a spriječila je i zaustavila muslimanski napad na području Viteza, Busovače i Kiseljaka.

U devetom ("The Continuation of the Muslim Offensive, May-June, 1993", str. 123.-135.) i desetom poglavlju ("The Continuation of the Muslim Offensive, July-August, 1993", str. 137.-149.) razmatra se nastavak ofenzive Armije BiH u razdoblju od svibnja do kolovoza 1993. U tom razdoblju Muslimani su potisnuli Hrvate s područja Travnika, većeg dijela općine Novi Travnik, Kaknja, Fojice, Bugojna i drugih područja. Više od 100.000 Hrvata istjerano je iz njihovih domova. Muslimani su izvršili i neuspjeli napad na području Žepča, koje je ipak ostalo u rukama HVO-a.

U jedanaestom poglavlju ("Operations, September, 1993 – February, 1994", str. 151.-158.) razmatra se sve teži položaj u kojem se HVO nalazio krajem 1993. i početkom 1994. godine, a posebno hrvatska enklava u Lašvanskoj dolini (Vitez-Busovača), a Armija BiH zauzela je i Vareš. U tom razdoblju i Republika Hrvatska se nalazila pod sve većim međunarodnim pritiskom zbog slanja vojne pomoći HVO-u, a prijetilo joj se i međunarodnim sankcijama. Ipak, u tom razdoblju američka vlada sve se više uključuje u događaje na području BiH i pod pritiskom Washingtona krajem veljače 1994. sklopljeno je trajno primirje između HVO-a i Armije BiH, a stvorena je i hrvatsko-muslimanska Federacija BiH. Ovo u svakom slučaju nije moglo razriješiti duboke napetosti i neslaganja između Hrvata i Muslimana, ali je ipak i bez svake sumnje označilo potpuno novu fazu u sukobu koji je i dalje trajao u BiH.

U svakom slučaju riječ je o vrlo vrijednom i zanimljivom djelu, koje svakako treba uzeti u obzir kada se raspravlja o kontraverznom i složenom sukobu koji je u BiH trajao od 1992. do 1995. godine. Neosporna je činjenica da su Muslimani bili velike žrtve rata u Bosni i Hercegovini, ali tijekom hrvatsko-muslimanskog sukoba u središnjoj Bosni, očito je da su oni pripremali i izvršili stratešku ofenzivu, koja je imala za posljednicu protjerivanje velikog broja Hrvata iz njihovih domova.

Nikica BARIĆ

From Nuremberg to The Hague – The Future of International Criminal Justice (urednik Philippe Sands), Cambridge University Press, 2003., xiii, 192 str.

U srpnju 1998. Organizacija ujedinjenih naroda pokrenula je osnivanje trajnog Međunarodnog kaznenog suda. To je bio zaključni korak u procesu koji je počeo suđenjem dužnosnicima Trećeg Reicha u Nürnbergu nakon Drugog svjetskog rata, a treba završiti stvaranjem međunarodnog suda koji će suditi počiniocima najtežih ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti iz cijelog svijeta. U listopadu 1998. u Londonu je uhićen čileanski senator Augusto Pinochet, nekadašnji predsjednik Čilea. Španjolska je od Velike Britanije zatražila njegovo izručenje kako bi odgovarao na optužbe za zločine protiv čovječnosti koji su počinjeni za vrijeme dok je on bio državni poglavar Čilea. U svibnju 1999. tužitelj Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju je podigao optužnicu protiv predsjednika Savezne Republike Jugoslavije Slobodana Miloševića. On je optužen za zločine počinjene na Kosovu. Bilo je to prvi put da je jedan međunarodni sud podigao optužnicu protiv osobe koja se u tom trenutku nalazi na čelu jedne države. Svi ovi događaji pokazuju veličinu promjena u međunarodnom pravnom poretku i proces ustrojavanja "međunarodnog kaznenog prava". Ovo je posljedica razvoja međunarodnog prava u posljednjih pola stoljeća i pokazuju težnju međunarodne zajednice da ustanovi i provede pravila međunarodnog prava, posebno u vezi s kršenjem ljudskih prava i zločina protiv čovječnosti.

Ovaj zbornik radova okuplja izlaganja četvorice pravnih stručnjaka i jednog povjesničara koji su tijekom 2001. i 2002. sudjelovali u raspravi o ovim pitanjima. Pet objavljenih radova prikazuju povijesni i pravni razvoj međunarodnog kaznenog prava, koji je tekao tijekom prošlih pola stoljeća, a u vezi s genocidom, ratnim zločinima i zločinima protiv čovječnosti. Ova problematika postavlja brojna pitanja, kako politička, tako i povijesna i pravna. Radovi prikazuju razvoj međunarodnog kaznenog prava od suđenja u Nürnbergu do osnutka trajnog Međunarodnog kaznenog suda, a s posebnom pažnjom prikazuju djelovanje međunarodnih kaznenih sudova za područje

bivše Jugoslavije u Haagu, kao i istovrsnog suda za zločine počinjene tijekom sukoba u afričkoj državi Ruandi. Neposredno nakon završetka predavanja, koja su objavljena u ovome zborniku radova, početkom srpnja 2002. donesen je Statut Međunarodnog kaznenog suda. Početkom 2003. trebali su biti izabrani suci toga suda, i ubrzo nakon toga on treba početi djelovati.

U zborniku radova objavljeni su radovi Richarda Overya "The Nuremberg trials: international law in the making" (str. 1.-29.). U ovom radu na zanimljiv su način prikazane sve kontroverze i nedoumice koje su Velika Britanija, Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez imali nakon završetka Drugog svjetskog rata, kada su trebali provesti suđenje visokim dužnosnicima Trećeg Reicha. Suđenje u Nürnbergu je u vezi s pravnim pitanjima po mnogo čemu bilo presedan koji je oblikovao kasnije ustrojavanje međunarodnog kaznenog prava.

U radu Andrewa Claphama "Issues of complexity, complicity and complementarity: from the Nuremberg trials to the dawn of the of the new International Criminal Court" (str. 30.-67.), autor razmatra različita pravna pitanja u vezi s Međunarodnim kaznenim sudom koji je počeo djelovati početkom srpnja 2002. i koji ima pravo suđenja za zločine genocida, zločine protiv čovječnosti i ratne zločine koji su počinjeni od 1. srpnja 2002. Clapham primjećuje da je suđenje u Nürnbergu, u kojem su pobjedničke sile imale pravo suditi poraženima, predstavljalo prekretnicu, nakon čega je uspostavljeno načelo da cijela međunarodna zajednica djelujući kroz Vijeće sigurnost ima pravo tražiti pravdu i kažnjavanje zločina. Osnivanjem trajnog Međunarodnog kaznenog suda počinje potpuno novo razdoblje, jer će taj sud moći suditi ne samo odgovornima za genocid, razne zločine i zločine protiv čovječnosti, nego i svima onima koji su mogli nešto poduzeti da spriječe zločine ili su svojim djelovanjem posredno omogućili da zločini budu počinjeni. U tom smislu novi će sud svima nametnuti jednu novu i posebnu razinu odgovornosti.

U radu Philippea Sandsa "After Pinochet: the role of national courts" (str. 68.-108.) razmatra se uloga sudova pojedinih država u vezi s provođenjem međunarodnog kaznenog prava. U tom smislu uhićenje bivšeg čileanskog predsjednika Augusta Pinocheta tijekom njegova boravka u Londonu 1998. predstavlja veliku prekretnicu. Međunarodno pravo ne zabranjuje Velikoj Britaniji da uhiti osobu koja nije njezin državljanin i koja je optužena za zločine koji nemaju veze s Velikom Britanijom ili njezinim državljanima. Upravo se to dogodilo Pinochetu. Njega su Britanci uhitili na zahtjev Španjolske, jer je tamošnje pravosuđe protiv njega podignulo optužnicu zbog zločina koje je počinio za vrijeme dok je bio čileanski predsjednik. U skladu s time autor naglašava da i sudovi pojedinih država trebaju i moraju progoniti počinioce zločina koji spadaju pod novi Međunarodni kazneni sud. Pri tome zemlje čiji sudovi pokreću takve postupke uopće ne moraju imati bilo kakvu vezu s počinjenim zločinima. Također je očito da nekadašnji državni poglavari i visoki dužnosnici više ne mogu računati na imunitet.

U radu Jamesa Crawforda "The drafting of the Rome Statute" (str. 109.-156.) opširno se razmatraju različita pravna pitanja u vezi s Rimskim statutom budućeg Međunarodnog kaznenog suda, koji je donesen 17. srpnja 1998. Autor zaključuje da tek treba vidjeti koliko će Međunarodni kazneni sud biti uspješan, ali je Rimski statut sam po sebi uspjeh jer je donesen zahvaljujući suradnji znatnog broja zemalja i usprkos protivljenju Sjedinjenih Američkih Država. Osim toga, on predstavlja znatan korak naprijed u oblikovanju međunarodnog kaznenog prava, posebno u odnosu na stanje prije 1990-ih.

U radu Cherie Booth "Prospects and issues for the International Criminal Court: lessons from Yugoslavia and Rwanda" (str. 157.-192.) razmatraju se zločini spolnog nasilja nad ženama u ratu (silovanja) i kako se ta vrsta zločina tretira na međunarodnim sudovima za ratne zločine za područje bivše Jugoslavije i za Ruandu.

Ukratko, riječ je o zanimljivom zborniku radova koji prikazuju različite aspekte djelovanja međunarodnog kaznenog prava, novog trajnog Međunarodnog kaznenog suda, kao i Haškog tribunala koji se bavi zločinima počinjenim u ratovima u nekadašnjim jugoslavenskim republikama.

Nikica BARIĆ

Narodna umjetnost. Hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku [Croatian Journal of Ethnology and Folklore Research], izd. Institut za etnologiju i folkloristiku, br. 39/2, Zagreb 2002., str. 1-263.

Koristim ovu prigodu da prikažem članak Dunje Rihtman-Auguštin pod naslovom "Haški sud i antropološka ekspertiza: Jedna tužna priča o folkloru" (str. 9-32). Koliko nam je poznato, ovo je do sada jedini članak u hrvatskim znanstvenim časopisima koji se izravno odnosi na ocjenu uloge stručnjaka u radu Međunarodnog kaznenog suda u Haagu. Autorica kritički raščlanjuje vještačenje antropologinje Tone Bringe, koja je pozvana na Haški sud za bivšu Jugoslaviju da u svojstvu stručnjaka svjedoči u slučaju protiv braće Kupreškić i drugih protiv kojih je bila podignuta optužnica u vezi sa zločinom u Ahmićima. T. Bringe je doktorirala na tezi o životu sela u Bosni i Hercegovini. Ta je teza kasnije objavljena kao studija *Being Muslim in the Bosnian Way* (1995.) i privukla je pozornost tužiteljstva u Haagu.

Glavni dio članka, koji se odnosi na Bringino stručno svjedočenje, podvrgava kritici jedan oblik ekspertize na sudu. Prvo se ističu istraživački interesi norveške antropologinje, njezin boravak u Bosni uoči raspada SFRJ, usvajanje tradicionalne "kulturnohistorijske etnografske proizvodnje jugoslavenskih autora" i, kako to piše u jednoj podnožnoj bilješci, prisna identifikacija s Muslimanima koja je značila preuzimanje "njihove političke retorike". S druge strane, autorica tog članka smatra da su dijelovi antropološke ekspertize bili "sjajni", što se uglavnom odnosi na objašnjenja o presudnom utjecaju nacionalnih ideologija na poticanje sukoba.

Kritički pristup D. Rihtman-Auguštin pokazuje njezino suptilno zanimanje za afirmaciju pojedinih područja etnologije. Od tuda dolaze i prigovori u pogledu nedovoljnog poznavanja razmjera međunacionalnih odnosa, ali i neupućenost u svjedočanstva pojedinih etnografa koji su radili izravno na terenu diljem Bosne i Hercegovine. Navodi iz sudske rasprave isto tako pokazuju da je odvjetnik obrane u nekim pitanjima doveo u pitanje znanje vještakinje o konkretnom mjestu, na kojem su se dogodili zločini. Svi izneseni primjeri ozbiljno dovode u pitanje nadležnost stručnjakinje da vjerno svjedoči o odnosima u lokalnoj sredini jednog dijela Bosne i Hercegovine.

Osnovni je prigovor sažet u nepoznavanju raznih oblika "dinamike": dinamike nastajanja sukoba te dinamike unutarnjih i vanjskih uzroka sukoba. Slijede opisi značenja kuće, odjeće i nacionalnih simbola, koji imaju svoje posebno značenje u poznavanju tamošnjih zajednica, što vještakinja nije poznavala kao tradicijsko naslijeđe te time nije mogla posve razumjeti kako je došlo do sukoba između naroda koji su tijekom

druge Jugoslavije živjeli jedni uz druge bez većeg narušavanja mira. Autorica je posebno istaknula slabu stranu antropološke ekspertize u smislu njezine zadaće istraživanja lokalnih i marginalnih pojava. Usporedila je suprotstavljene poglede između antropologa i etnologa u kontekstu vrednovanja uloge folkloru, smatrajući da prvi ignoriraju folklorne vrednote. Pri tome je inzistirala na važnosti činjenice da su u lokalnom folklornom društvu sudjelovali pripadnici raznih nacionalnih skupina, što je po njoj i politička činjenica. Slijedi zaključak: "Mnogi teži i pravi zločinci, uz pomoć politike i odgovarajućih tajnih službi, uspjeli su se sakriti iza navodnih krivaca, koji su zahvaljujući baš tom zlosretnom folkloru bili poznate i prilično ugledne osobe u toj bosanskoj provinciji, stoga vrlo pogodni da budu izabrani za žrtve." (25) Čini se da je ovdje prenatravan utjecaj folkloru. Bilo je isto tako velebnijih institucija, poput JNA, u kojoj su se na široj razini miješali pripadnici naroda bivše Jugoslavije i u kojoj se isto mogao stjecati ugled. Možda su onda i pripadnici vojske bili izabrani da budu žrtve?

Stječe se dojam da je ovaj članak opterećen uvodnim poglavljima i nekim drugim mjestima u kojima se ističu autoričine opaske na političke događaje iz suvremene povijesti. Primjerice, nema nikakvog spora oko načela kažnjavanja počinitelja ratnih zločina, ali mnogobrojni su primjeri na globalnoj razini, koji govore da su državne vlasti izbjegavale izručivati svoje građane stranim sudovima ili međunarodnom sudskom tijelu u ime obrane vlastita suvereniteta. Stoga je teško očekivati da bi države, koje su ratovala, posebno one koje su bile napadnute i koje su pretrpjele velike štete, svojevoljno i brzo isporučivale svoje državljane, a osobito one koje su imale visoke položaje u vojnim ili građanskim službama. U tom smislu autorica se ne pita o strahu od dezintegracije vlastite države, kad se teži okrivljavanju i kažnjavanju osoba za koje se smatralo da su bili odlučujući za obranu svoje države ili rodnog kraja, nego piše o temi junaštva u kojoj su "naši junaci" postali optuženici na Haškom sudu. Upravo je slučaj braće Kupreškić pokazao da su nevine osobe završile na Sudu, da su prvo kažnjene, a onda oslobođene.

STJEPAN MATKOVIĆ